

Pražská jar 1968

Trocha iný pohľad na Pražskú jar 1968, ktorú vnímam v zmysle pokusu o realizáciu špecifického posolania Československa v oblasti hľadania nového konceptu spravodlivého spoločenského usporiadania. Článok je ukážkou z mojej knihy „Sociálna trojčlennosť“-stredoeurópsky koncept spravodlivej spoločnosti“.

V roku 1938 skončilo obdobie prvej ČSR a pozitívna atmosféra tvorivých hospodárskych a sociálnych impulzov bola na 30 rokov udupaná dvoma najtotalitnejšími ideológiami v histórii ľudstva – fašizmom a komunizmom. No v povedomí Čechov a Slovákov naďalej žila túžba po sociálnej spravodlivosti, po spoločnosti, kde by existovala vedľa seba sloboda a zároveň rovnosť a bratstvo. Po II. svetovej vojne a temných 50-tych rokoch, sa táto túžba v 60-tych rokoch znova nesmelo prebudila. V podrobenom Československu sa začala šíriť atmosféra uvoľňovania, ktorá vyvrcholila v roku 1968, v podobe „Pražskej jari“.

Pražská jar v roku 1968 nebola len pokusom o reformu existujúceho komunistického systému, o vybudovanie socializmu s ľudskou tvárou, ale aj pokusom o nájdenie skutočnej tretej cesty. Ľudia nechceli žiť v neslobodnom totalitnom štáte, no nechceli žiť ani v klasickej kapitalizme. Preto sa zrodila myšlienka tretej cesty, myšlienka, ktorá vo svetovom kontexte bola nová. V rozprávkach sa tiež často stretávame s tým, že hrdina si vyberá z troch ciest pričom cesta doprava a doľava vedie k záhube a správnu cestou sa javí tretia, stredná cesta. Stred je rovnováha, stred je správna miera medzi krajnosťami, strednú cestu ponúkal aj Budha. Pričom z určitého pohľadu môžeme stred chápať aj ako zjednotenie dvoch protikladov, ako symbiózu alebo zjednotenie sa v celistvosti. Aj človek môže normálne fungovať, ak má zároveň pravú ruku a ľavú ruku, obe nohy, obe oči, uši a pod. Slovenské a české rozprávky sú plné symbolov vzťahujúcich sa k princípu trojčlennosti, napr. rozprávka o troch grošoch: z 1. groša slobodne žijem z 2. groša spravodlivo vraciam (rovnosť) a z 3. groša priateľsky požičiavam (bratstvo). Tiež je veľa rozprávok, v ktorých vystupujú buď traja bratia, alebo tri sestry, pričom vždy ten tretí je ten vyvolený a ten, čo vykoná hrdinský čin a niekoho oslobodí. Takéto rozprávky by mali študovať ekonómovia, nie tie o voľnom trhu, neustálom raste a pod. Tri farby v našich zástavách, tri sväté hory (Tatra, Matra, Fatra) skrátka princíp trojice nás sprevádza viac ako iné európske národy.

Západná cesta ponúkala ilúziu ekonomickej prosperity na pozadí kultu výkonnosti, efektívnosti a odcudzenia. Na východe vo vtedajšom komunistickom bloku bolo spoločenstvo ľudí vnímané ako sústava vzájomne prepojených koliesok sociálneho mechanizmu bez vlastnej individuality. Ideál slobodného človeka, schopného žiť v duchovnej slobode, so skutočným právom rovnosti pred zákonom a vedomím bratstva v obchodnej a výrobnjej sfére, bol síce v oboch cestách hlasito vyhlasovaný, ale zostával len ako propaganda. No odrazu uprostred srdca Európy sa objavil slnečný hrdina, ktorý zobudil kráľovstvo zo spánku a chcel sa opovážlivo vydať treťou cestou. A vďaka úsmevu a pravdivosti toho, skrz ktorého mohol nový impulz prúdiť, sa podarilo zažiť 8 mesiacov zázraku vzkriesenia ľudstva v sociálnom svete.

Alexander Dubček sa narodil v roku 1921 v Uhrovci v tom istom dome ako Ľudovít Štúr (!). Jeho otec bol vyučený stolár, ktorý niekoľko rokov pracoval v USA. V roku 1925 odišla

celá silne ľavicovo zameraná rodina Dubčekovcov spolu s členmi družstva Interhelpe do sovietskeho Kirgizska. Malá odbočka k vysvetleniu, čo bolo Interhelpe: Interhelpe bolo výrobné družstvo založené na pomoc budovania socializmu v Kirgizsku. V rokoch 1925 až 1932 odišlo z ČSR do Kirgizska celkovo 1078 ľudí. V kirgizských stepiach členovia družstva postavili: prvú elektráreň v Kirgizsku, textilnú továreň, taviareň, továreň na nábytok. Ďalej vybudovali nemocnice, poskytli technickú pomoc pri stavbe Turkestansko-sibírskej železnice a priehrady Čustroj, pri zavlažovacích prácach a pri výstavbe hlavného mesta Kirgizska (vládna budova, štátna banka a pod.). Už roku 1925 bolo Interhelpe oficiálne vyhlásené ako najlepšie družstvo v Sovietskom zväze. V roku 1934 sa toto zhruba 500 členné družstvo!! podieľalo na priemyselnej výrobe Kirgizska celými 20%. Po napadnutí ZSSR Nemeckom sa časť členov vrátila domov, časť zostala v ZSSR (50 príslušníkov bojovalo v 1. ČSA zbore). V roku 1943 bolo Interhelpe zlikvidované, členovia boli väznení alebo popravení ako nepriatelia Sovietskeho zväzu. Zvláštnou zhodou okolností tak Dubčekova rodina žila istý čas v USA aj v ZSSR. Akoby sa oboznamoval s dvoma protikladnými spoločenskými systémami, dvoma mocnosťami symbolizujúcimi dve krajnosti, stojace proti sebe. Po štúdiách v ZSSR pracoval Dubček v rôznych straníckych funkciách. V januári 1968 bol zvolený za prvého tajomníka ÚV KSČ. V tejto funkcii odštartoval proces reforiem, nazývaný Pražská jar. So svojim slnečným úsmevom a prirodzenou ľudskosťou si trúfol tento hrdina z malej krajiny prekrážiť cesty najväčším mocnostiam a smelo predostrel ideu tretej cesty, ideál proti ktorému vládari oboch ciest začali bojovať, akoby nikdy nečítali rozprávky, v ktorých práve tretia cesta bezpečne dovedie k cieľu.

V tejto tretej ceste bol hlavný dôraz kladený na sociálnu oblasť a na život jednotlivca. Na neprednesenom referáte, ktorý Dubček pripravoval pre mimoriadny zjazd KSČ v Septembri 1968, navrhoval nový model socializmu, kde dôraz sa mal presunúť od triedneho charakteru k všeľudskému, kde by dal prednosť „*sociálnym, kultúrnym proste ľudským hodnotám*“. Uvoľnením cenzúry, povolením činnosti niektorým spolkom a náboženským spoločnostiam sa vytvorili podmienky pre princíp oslobodenia kultúrno-duchovného článku. V oblasti právnej začali nesmelé pokusy o zavedenie spravodlivosti. Boli rehabilitovaní mnohí postihnutí komunizmom, začalo sa uvažovať nad formou odškodného. Najviac iniciatív sa objavilo v oblasti hospodárstva. Tu sa intenzívne začala pripravovať cesta pre uvedenie myšlienky bratstva do hospodárskeho života. Treba si uvedomiť, že všetko sa to odohrávalo v krátkom čase cca 8 mesiacov, takže ekonomická reforma sa nemohla naplno rozvinúť, tak ako bolo zamýšľaná. Zostala väčšinou len v podobe diskusií a plánov. Napriek tomu mala veľký ohlas a podporu všetkých obyvateľov. Bol to vzácny súlad vlády aj občanov.

Najvýznamnejšou postavou a hlavným tvorcom myšlienky vytvorenia bratskej ekonomiky sa stal Ota Šik, obľúbenec a tvár reforiem. Ota Šik (1919-2004) od roku 1964 riadil štátnu a stranícku komisiu pre hospodárske reformy. V apríli 1968 ho Dubček menoval zástupcom ministerského predsedu a koordinátorom hospodárskych reforiem. V širokej verejnosti sa stal veľmi známym a populárnym počas jari 1968, keď mal v československej televízii vlastnú reláciu. V nej zrozumiteľne a populárne vysvetľoval zásady hospodárskych reforiem a v dôsledku toho aj mnoho aspektov politických zmien. Pojmy ako „*tretia cesta*“ a model *humánnej „hospodárskej demokracie“* vošli v širokú známosť práve vďaka nemu. Jeho plánom bolo vytvoriť v ČSSR hospodársky model samosprávnej ekonomiky, ktorý by sme dnes nazvali ekonomická demokracia.

Štát si mal ponechať vlastníctvo nerastného bohatstva, zdrojov a rozvodov plynu, elektriny a vody ako aj veľkých tovární, aby z tohto spoločného mohlo byť pamätané na sociálne slabších. Mal sa vytvoriť voľný priestor remeslám a malému podnikaniu. Už na jar 1967 bol pripravovaný zákon o socialistickom podniku. Socialistický podnik bol chápaný ako základná a samostatná hospodárska jednotka, ktorá ma oprávnenie pôsobiť na trhu. Samostatný podnik mal získať významné právomoci v určovaní výrobných programov a nadväzovaní kooperačných vzťahov. Podniky mali právo samostatne si zvoliť formu svojho organizačného začlenenia, samostatne si vytvárať združenia medzi sebou. Plánovanie nemalo byť centrálné, ale na základe súčinnosti rôznych záujmov, podnikateľských, spotrebiteľských, zamestnaneckých a rôznych spoločenských záujmov, čo bol pokus o vytváranie asociácií.

Šik inicioval vytváranie podnikových rád zložených zo zamestnancov a vedenia podniku, ktoré mali v podnikoch zavádzať prvky spolurozhodovania a participovania. Tie začali už v priebehu jari 1968 vznikať. Tým sa priblížil myšlienke podnikových rád z Nemecka z roku 1919 iniciovaných v rámci konceptu trojčlennosti sociálneho organizmu (ďalej skratka „TSO“) R. Steinerom. Podniky mali byť postupne odštátnené, pričom sa ich mali ujať kolektívy pracujúcich. Šik uvažoval o vhodnej forme spolupodielníctva zamestnancov, ktorá by ich motivovala a dala im do rúk možnosť zúčastniť sa reálne na výsledkoch podniku. Inšpiroval sa aj Baťovým modelom. Nestačil však už vyriešiť otázky, ako by to bolo s vlastníckymi právami a s právnou formou takýchto podnikov. Rozmýšľal nad formou buď zamestnaneckých akciových spoločností alebo/aj družstiev. Svojimi plánmi Šik smeroval naozaj k vytvoreniu takého modelu hospodárstva, ktorý sa veľmi približoval k predstave TSO.

Po stroskotaní Pražskej jari Ota Šik emigroval. V roku 1970 pracoval ako pedagóg v Bazileji a Manchestri a neskôr ako profesor ekonómie v Sankt Gallen vo Švajčiarsku. V Sankt Gallen prišiel do styku aj s antropozofickými ekonómami, s ktorými viedol plodnú debatu až do konca svojho života.

Po revolúcii v roku 1989 vydal zaujímavú knihu, „*Sociálne spravodlivá trhová ekonomika – cesta pre východnú Európu*“ (1990). V čase jej vydania však kniha nenašla skoro žiadnu odozvu ani v odbornej verejnosti. Zo zhovievavým úsmevom bola odložená ako už zastaraná a prekonaná. Šik a jeho model hospodárskych reforiem, bol často kritizovaný z mnohých strán. Pre pravicu bol jeho model príliš socialistický a utopický, pre ľavicu zase málo marxistický. Ak by sme ho museli zaškatuľkovať, Šik sám seba považoval za socialistu, alebo skôr sociálno-demokratického ekonóma. Vnútorne v ňom však žili idey, ktoré ho samého presahovali a ktoré boli inšpirované z rovnakého zdroja ako model TSO, z ducha času a ducha Strednej Európy.

V čase Pražskej jari bolo do hospodárskych reforiem zapojených okrem Otu Šika viacero výrazných ekonómov s originálnym myslením. Z nich treba spomenúť hlavne Eugena Loebľa, ktorý je zaujímavý svojím životom aj dielom. Eugen Loebľ (1907-1987) bol v mladosti príslušníkom DAV-u, v ktorom sa zoskupovali ľavicovo orientovaní intelektuáli. Od roku 1945 pôsobil ako námestník ministra na Ministerstve zahraničného obchodu v Prahe a v tejto funkcii zotrval až do svojho zatknutia v roku 1949. V novembri 1952 bol vo vykonštruovanom procese s protištátnym centrom pod vedením R. Slánskeho odsúdený za „velezradu, vyzvedačstvo a sabotáže“ na doživotie. V roku 1963 bol pozbavený viny a rehabilitovaný. Dňa 1. apríla 1964 bol prijatý do služieb Štátnej banky československej, krajská pobočka Bratislava, ako jej riaditeľ. Podieľal sa na príprave ekonomickej reformy počas Pražskej jari. Neskôr emigroval. Usadil sa

v USA, kde v rokoch 1969-1976 pôsobil ako profesor ekonómie a politických vied na viacerých univerzitách a neskôr ako podpredseda Svetového kongresu Slovákov.

Zaujímavá je jeho premena, ktorá sa odohrala počas jeho väznenia. Po odsúdení na doživotie si odsedel 11 rokov vo väzení, z toho 5 rokov na samotke. Aby sa na samotke nezbláznil, začal imaginatívne rozhovory s Marxom o jeho diele „*Kapitál*“ s cieľom prísť na to, či a kde je v marxistickom chápaní ekonomických procesov nejaká chyba, prečo reálny socializmus tak ako bol aplikovaný v komunistických krajinách v praxi nefunguje. Fenomenologickým spôsobom formou kladenia otázok fiktívnemu Marxovi, skúmal každý detail procesov odohrávajúcich sa v hospodárstve až k jadrú vecí, snažiac sa nájsť skutočnú objektívnu podstatu ekonomických dejov. Tým spontánne objavil metodológiu meditatívneho skúmania prostredníctvom živého a nezaujatého myslenia, takú aká sa používa v antropozofii pri skúmaní javov, vedúcu k rozvinutiu vyššieho stupňa vedomia. O skúsenostiach so svojimi mentálnymi cvičeniami počas jeho pobytu na samotke napísal neskôr knižku „*My mind on Trial*“ (Moja myseľ v útrapách). Sám potom hovorieval, že pravá škola filozofie začala práve vo väzení.

Na základe takto premeditovaného obsahu ekonomických pojmov a javov, vznikla jeho kniha „*Úvahy o duševnej práci a bohatstve národov*“, vydaná v predvečer Pražskej jari v roku 1967. Loebel sa v nej veľmi priblížil k podobnému chápaniu základných ekonomických pojmov ako sú hodnota, cena, spoločenská deľba práce, výrobné sily a pod., aké definoval R. Steiner v „*Národohospodárskom kurze*“. Veľký význam pripisoval práve duševnej práci (pôsobenie ducha na prácu) v procese vytvárania hodnoty a určovania správnej ceny. Už vtedy hovoril o prechode súčasnej monetárnej ekonomiky k novému typu „*znalostnej ekonomiky*“, kde hlavnú úlohu budú hrať intelekt a tvorivosť človeka. Navrhol koncept demokratického bankovníctva s hlavnou rolou centrálnej banky (opak dnešného rezervného bankovníctva, kde peniaze sú tvorené multiplikáciou vkladov súkromnými bankami) koncept, ktorý potom prebrali, zdokonalili a opakovali po ňom mnohí alternatívni ekonómovia z celého sveta.

Na prácu E. Loebla a Ota Šika priamo nadviazal tzv. „*achbergsky kruh*“, založený v Slobodnom inštitúte pre výskum sociálnych otázok v Achbergu (Nemecko), kde sa E. Loebel stal v roku 1974 výskumníkom. Tento ústav pomáhal založiť po roku 1968 Ota Šik, ktorý chcel pokračovať vo svojich výskumoch a rozpracovaní konceptu tretej cesty a mal slúžiť ako laboratórium nových myšlienok. Pre veľkú časť antropozofov venujúcich sa TSO bola Pražská jar veľkou nádejou uskutočnenia tretej cesty vo vývoji Európy. V achbergskom kruhu preto pôsobili už skôr spomínaný umelec Joseph Beuys známy so svojim konceptom sociálnej sochy (mimochodom aj Ota Šik bol celkom dobrý amatérsky maliar a umeniu a tvorivosti prikladal veľký význam) a iný antropozofi ako boli Wilhelm Schmudt a mladý Ulrich Roesch.

Po emigrácii do USA vydal E. Loebel v angličtine viacero významných kníh ako sú napr. „*Humanomics*“ alebo „*The Responsible Society*“ o novej spoločnosti a ekonomike alternatívnej ku dnešnému liberálnemu kapitalizmu, ktoré sa stali veľkým zdrojom inšpirácie pre ďalšie rôzne „*alternatívne*“ hnutia. Od knihy J. Baťu až po Šika, Loebla sa tak tiahne prúd československého originálneho myslenia ako skromný zárodok iného prístupu k chápaniu ekonomiky.

V roku 1968 vládla naozaj čarovná atmosféra, ako chvíľa po odkliatí. Nikdy predtým a asi ani potom neboli ľudia v Česku a na Slovensku takí jednotní a tak ochotní priniesť

a urobiť všetko, čo je v ich silách pre zavedenie reforiem. Ľudia milovali Dubčeka, Šika a celé reformné vedenie krajiny. Rozumeli tomu, čo sa deje a boli ochotní znášať všetky dôsledky reforiem. Využívajúc pozitívnu energiu a entuziazmus ľudí by Československo v tom čase dokázalo zrealizovať veľké reformy bez veľkých bolestí. Mohla tak byť otvorená cesta k vybudovaniu ukážkovej sociálne spravodlivej, slobodnej a prosperujúcej krajiny.

Sovietsky zväz s nevôľou sledoval dianie v ČSSR. Pre potlačenie možnosti tretej cesty sa obe veľmoci spojili, tak ako sa zlo aj v rozprávkach dokáže spojiť. Po tichom súhlase a záruke nezasahovania zo strany USA vtrhli v noci z 20. na 21. augusta vojská piatich štátov Varšavskej zmluvy bez vypovedania vojny do ČSSR, obsadili jeho územie a zmocnili sa kontroly štátu. Proces reforiem bol zastavený a tretia cesta bola rozdrvená. Na veľké potešenie všetkých prívržencov liberálneho kapitalizmu vznikol na základe Pražskej jari názor, že socializmus s ľudskou tvárou je nereformovateľný, že existuje iba cesta klasického liberálneho trhového kapitalizmu ako definitívna, jedine platná a funkčná. Áno, socializmus boľševického typu je nereformovateľný, ale vytvorenie nového sociálneho spoločenského systému vo forme tretej cesty je jedinou možnou cestou ďalšej existencie a vývoja spoločnosti.

Často sa tiež hovorí, že pokusy o reformy boli dopredu odsúdené k zániku, že Dubček bol nezodpovedný lebo musel očakávať, že ZSSR zasiahne. Nesúhlasím. Skutočný slnečný hrdina (Johanka z Arku, Alexander Veľký) musí byť odvážny a vykročiť, aj keby mal proti sebe tisícnásobnú prevahu. Vie, že zastupuje pravdu a správny princíp. Nič pozitívne sa nestráca. Tých slobodných osem mesiacov dalo spoločnosti taký silný podnet, že z ich atmosféry a duchovného odkazu mohla čerpať svoju silu a nádej celá generácia ďalších 20 rokov, a tým mohlo prísť aj k zmene v 1989 roku. Aj v teoretickej rovine boli zasiate semená zmien. Diela Šika a Loebľa sa stali základom inšpirácie pre celú generáciu sociálnych vizionárov, ekonómov a filozofov z celého sveta, ktorí sa teraz v čase celosvetovej krízy objavujú s mnohými podnetnými a často ešte kvalitnejšími nápadmi a myšlienkami, smerujúcimi k premene súčasného krachujúceho systému na nový spravodlivejší systém.

David Sulík

Prevzaté z <http://duchovna-veda.webnode.sk>